

VONZATOK VONZÁSÁBAN, AVAGY A VALENCIAELMÉLET TOVÁBBÉLÉSE A MAGYAR GRAMMATIKÁ(K)BAN

GAÁL ZSUZSANNA

1. Bevezetés

Az utóbbi néhány évtizedben a valenciakutatásban két számottevő tendencia ismerhető fel:

a) a valenciafogalom kiterjesztése a szintaktikai szintről a szemantikai-, majd a pragmatikai nyelvi szintre,

b) szófaji kiterjesztés, hiszen az eredetileg kizárólag igei valenciakutatás kibővült a főnévi valencia és a melléknévi valencia vizsgálatával.

Tanulmányomban e két fent említett tendencia meglétét/nemlétét, reprezentációját vizsgálom a kurrens magyar grammatikákban. Kiindulásképpen bevezetem a valencia és a vonzat fogalmát (2.), majd a dolgozat 3. részében azt vizsgálom, hogy a valenciaelméletnek milyen reprezentációját találjuk az egyes grammatikákban – akár egyéb nyelvelméletek függvényében is. Ezzel párhuzamosan kísérletet teszek arra, hogy megmutassam: a legkevésbé feltárt terület a valenciakutatáson belül a melléknévi valenciakutatás. Ennek egyik oka valószínűleg az, hogy a melléknévek szófaji besorolása (is) problematikus (kettős szófajúság, szófajváltás). A 4. részben összefoglalom az eredményeket.

2. Fogalmak

Már a valencia fogalmi meghatározása is problémákat vet fel; az eltérő valencia-meghatározásokra vegyünk két eltérő státusszal rendelkező definíciót: 1. tradicionális valencia: „Valenz ist die Fähigkeit eines Lexems (z.B. eines Verbs, Adjektivs, Substantivs), seine syntaktischen Umgebungen vorzustrukturieren, indem es anderen Konstituenten im Satz Bedingungen bezüglich ihrer grammatischen Eigenschaften auferlegt” (Bußmann 1990: 824). 2. Jacobs szerint a valencia: „Der Begriff 'Valenz' ist eine Sammelbezeichnung für eine Reihe von ausdrucksinhärenten Selektionseigenschaften, die eigenständig sind, aber in prototypischen Fällen gemeinsam vorliegen und darüber hinaus in empirischen Implikationsverhältnissen stehen [...]” (Jacobs 1994: 95). A valenciaelmélet kezdeti stádiuma (60-as/70-es évek eleje) még egységesnek tekinthető az elméletet és a kutatási módszereket illetően. A második, de leginkább a harmadik szakaszban (a 80-as évek második fele) azonban egyre nagyobb szakadék választja el a témát kutató nyelvészeket, ill. iskolákat. A tudományos kommunikáció nem a kölcsönösségen alapszik, hanem afféle elszigetelt fellegrákokban folyik. Az eredetileg egységes nézeteket képviselők is szembefordulnak egymással, s az így kialakult vákuumba kerül bele egy újabb nemzedék az ún. „Jungvalenciánusok” nemzedéke.

Kiindulópontként használhatjuk *A Nyelvi fogalmak kishótára* című mű meghatározásait. *A Nyelvi fogalmak kishótarában* (Kugler–Tolcsvai 2000), amely szócikkek formájában egyfajta általános áttekintést ad nyelvészeti alapfogalmakról, a következő definíciókat találjuk:

„**vonzat**: kötött bővítmény, amelyet az alaptag (a **régens**) már a szó-tárban megadható jelentésében is megkíván maga mellett, a jelentéséhez hozzátartozik (pl. *figyel valamit, ..., bízik valakiben/valamiben, kész valamire, ..., távol valamitől*). Ha az alaptag bekerül egy mondatba, akkor viszi magával ~át is (pl. *kész valamire: A fiú kész a házasságra.; A házasságra is kész fiú megtette első látogatását a lány szüleinél.; A házasságra készen elmentek gyűrűt vásárolni.*) Az alaptag rendszerint meghatározza a ~ ragját, tehát azt, hogy milyen alakban kapcsolódjon hozzá (pl. *bízik valakiben*). De az is előfordulhat, hogy különböző alakú, azonos vagy rokon jelentésű ~ot is kaphat az alaptag (pl. *kész a házasságra: kész házasodni; bámul a képre: bámulja a képet*). ...A kötelező ~ nem maradhat el az alaptag mellől: **Bízik.*, *Képes. A lehetséges (fakultatív) ~ is hozzátartozik az alaptag jelentéséhez, de megjelenése nem kötelező: *olvasok (valamit), az ötödik (valakik közül), káros (valakinek/valamire), ...*A szavak különböző számú és típusú ~ felvételére képesek. Ezt a képességet, a vonzatosságot írja le a valenciaelmélet. → valenciaelmélet

valenciaelmélet: Lucien Tesnière francia nyelvész 1959-ben közzétett elmélete, amely a szószerkezetek alaptagjait (a régenseket) – a kémiai vegyérték fogalmához hasonlóan – meghatározott számú és típusú bővítmény lekötési képességével jellemzi. Így pl. az ige (régens) mint a mondat központi szervezője meghatározott szerepeket oszt ki, ezek a szerepek a mondatrészek metaforái, fogalmi tartalmi. Például a *villámlik* ige nem oszt ki szerepet (nulla a valenciája); a *fészkelődik* ige egyetlen, alanyi szerep kiosztására, másként egy alanyi szerep elem lekötésére képes ..., a *néz* ige két valenciájú ...; az *ad* három vegyértékű (pl. *valaki ad valamit valakinek*), a kiosztott szerepek: a cselekvő (valaki), az objektum/tárgy (valamit), és a kedvezményezett (valakinek). → vonzat”

3.1. Mondattan

A szegedi (JATE Magyar Nyelvészeti Tanszék) hagyományokat dokumentálандó kerül ez a kötet a tanulmányozott grammatikák sorába. A jegyzetet Deme László professzor egyetemi előadásai alapján rendezte kötetbe M. Korcsmáros Valéria. Deme előadásában (és publikációiban is) az európai nyelvtudományban Tesnière nevével fémjelzett valenciaelméletet és a ráépülő függőségi grammatikát képviselte. A kötet Mondatstruktúra – mondatkonstrukció című fejezetében tárgyalja a vonzat-problémát.

Az általa elemzett példában *Nyugalma érdekében az asszony hétfőn a fiát a szomszéd házban a házfelügyelőre bízta férje hazaérkeztéig* rákérdezéssel állapítja meg a kötelező-nemkötelező/lehetséges bővítményeket. „A *bíz* ige **kötelező környezete** az alany, a tárgy és a -ra, -re ragos határozó. Az ezekkel a bővítményekkel való kiegészülést a *bíz* ige már lexikális szinten – vonzatként – tartalmazza, s ha ezt az igét használjuk fel állítmányként, ezzel az eleve meghatározott környezettel fogja maga köré szervezni a mondat struktúráját. (M. Korcsmáros 2002: 39)” „...a szavaknak nemcsak kötelező, hanem **lehetséges környezetük** is van.” (ebd.)

Szisztematikusan vázolja a Tesnière-féle valenciaértéket (vegyértéket), amely azt mutatja, hogy az egyes szavak milyen mértékben írják elő kötelező környezetüket. Eszerint megkülönböztet 0, 1, 2, 3, 4 valenciájú/vegyérékű igét:

0: *Havazik. Villámlott.*

1: *Szaladgál, él, mozog.*

2: *vki eszik vmit, vki fél vmitől, vki bíz vkiiben/vmiben*

3: *vki rábíz vmit/vkit vkire, telik vkinek vmiből vmire*

4: *vki átesz vmit vhonnan vhová*

Bár az állítmány (ige) primátusát az elméletnek megfelelően mindvégig fenn tartja, azért Deme is megjegyzi, hogy természetesen nemcsak az igék, hanem más szófajok is megszabhatják mondatbeli környezetüket lexikális természetükből fakadóan, pl. a melléknévek (*vki méltó vmire, vmi méltó vkihez*).

A melléknévek kötelező-környezet-feltétele csak akkor áll fenn: ha az illető bővítmény a melléknév elsődleges – jelzői – funkciójában is meghatározott formában áll a jelző függvényében: *a gyermekeire büszke apa, előítéletektől mentes kritikus, műemlékeiről híres város, ásványi kincsekben gazdag vidék*. A bővítmény közömbösödésével a struktúra csonkultan jelenik meg: *büszke ember, büszke apa*.

3.2. Magyar grammatika

A *Magyar grammatika* klasszikus grammatika, azaz szó- és mondatcentrikus. A korábbi leíró nyelvtan hagyományos módszerét követi ugyan, de a modern nyelvészeti irányzatok (strukturalista, generatív és egyéb nyelvelméletek) eredményeit is figyelembe veszi.

A Szintagmatan című fejezeten belül Keszler a bővítményeknek két nagy csoportját különbözteti meg, a kötött és szabad bővítményeket.

„A kötött bővítményt másképp **vonzatnak** nevezzük. A vonat olyan bővítmény, amely egy régens által megkivánt szintaktikai funkciót tölt be, s szervesen hozzátartozik az alaptag jelentésszerkezetéhez; olyan mozzanattal egészíti ki az alaptag jelentését, amelyet az szűkségképpen megkiván. **Régensnek** a vonzatok alaptagját nevezzük. Régensnek mindazok a szótári tételek, amelyek meghatározott számú nyelvi egység jelenlétét követelik meg az őket befogadó mondatokban, s ezek mindegyikétől megkövetelik egy-egy grammatikai tulajdonságegyüttes kielégítését is” (Keszler 2000: 355).

A vonzat továbbá lehet **kötelező** pl. *Pista jártas a matematikában*, de **Pista jártas*, vagy **fakultatív** pl. *Kati szerelmes (valakibe)*. A fakultatív vonzat megkülönböztető jegye az elhagyhatóság, azaz a vonzat implicit maradhat. Vonzatnak tekinthető az alany, a tárgy, a régens által megkövetelt határozók. A jelző kivételesen lehet vonzat, de csak bizonyos (szemantikai) megkötéssel.

A vonzatnak nem minősülő bővítményeket szabad bővítményeknek nevezzük. Ezek általában határozók, jelzők.

A szavak (régensek) valenciaszáma című alfejezetben a Tesnière-től származó valenciafogalmat találjuk azzal a kitételrel, hogy míg Tesnière-nél csak az igének lehet valenciája, addig Keszler szerint a valencia fogalma a következő: „Ahány vonzata van a szónak, annyi valenciájú (i. m. 358).” A valencia, ill. a vonzatszám tekintetében a szavak különbözők.

Az igék lehetnek

0 valenciájúak: alanytalan mondatok: *villámlik, hajnalodik*;

1 valenciájúak (csak alanyi vonzatuk van): mediális (*beteljesül*), visszaható igék (*vki/vmi mosakodik*), a cselekvő tárgyatlan igék egy része (*sétál*);

2 valenciájúak (alanyi és határozói vagy tárgyi vonzattal): szenvedő igék (*kidoboltatik vmi vki által*), érzelmet kifejező igék egy része (*vki vágyakozik vmire*), térbeli mozgást jelentő igék (*odafut vki vkihez*);

3 valenciájúak (alanyi, tárgyi és határozói vonzattal rendelkeznek): tárgyas igék datívusszal (*vki ad vkinek vmit*), érzékelést, állapotot, állapotváltozást kifejező igék (*vki lát vmit vminek*)

4 valenciájúak: adásvételt kifejező igék (*vki elad vmit vkinek vmennyiért*), a 3 valenciájú igék műveltető képzős változatai (*vki adat vkinek vmit vki által*).

A nem igei régensek közül a főnév 0-3-ig terjedő valenciájú lehet; a melléknév – kizárólag állítmányi funkcióban – 1, 2, 3 valenciaértékkel rendelkezhet (*vmi fekte, vki jártas vmiben, vki hasonló vkihez vmilyen tekintetben*).

A szófajtanon belül Lengyel (2000) a melléknevek bővítési lehetőségére három faktort jelöl meg, amelyek a következők:

- a) a jelentés
- b) a mondatrészszerép
- c) a fokozás

a) A melléknevek szemantikai tartalma által előírt vagy megengedett bővítmények kizárólag határozók. A mellékneveket jelentéscsoportokba sorolja, a legjellemzőbb típusok a következők:

- a kapcsolatot/szembenállást (*Kati elválaszthatatlan Pétertől.*);
- a szándékot (*Hajlandó vagy már végre bevenni az orvosságot?*);
- a valamire való alkalmasságot kifejező melléknevek (*Kicsi ő még a síeléshez*).

b) A mondatrészszerépek közül a határozói szerepben a melléknevek bővíthetősége szűkül, az állítmányi szerepben viszont bővül. Határozói szerepben a melléknevek

legerősebb vonzataikat megtartják (*hozzám hasonlóan, beszélgetésünkkel kapcsolatosan*). Állítmányi szerepben a melléknevek újabb, szófajiságukra nem jellemző bővítésményeket kaphatnak, pl. alanyt (*A virágok illatosak*), időhatározói (*A táj ilyenkor szép, hajnalban*), helyhatározói (*Mindenütt jó, de legjobb otthon*), állapothatározói bővítésményt (*Elegáns voltál a sötétkék öltönyödben*) (Lengyel 2000).

Fontos megjegyeznünk azonban, hogy ezen bővítésmények a melléknevek aktuális funkciója (állítmányi szerepe), s nem lexikai jelentése által megkövetelt szintaktikai „szereplők”.

c) A fokozással a melléknevek vonzatkerete bővül (*Az egyik gyerek erősebb a másikinál., Az egyik gyerek erősebb, mint a másik*). A melléknevek fakultatív vonzatának tekintjük a fokhatározót (*sokkal erősebb, százszor szebb*).

3.3. Magyar nyelv

A kötet *A magyar nyelv kézikönyve* című munka második, javított és bővített kiadása (Akadémiai, 2003). A mai kézikönyvek általánosan elfogadott ismérveit követi, azaz szinte szükségszerűen heterogén. Ez szervesen összefügg azzal a ténnyel, hogy a 20. század második felében a tudomány – s így a nyelvtudomány is – olyan robbanásszerű fejlődésen ment keresztül, amely hihetetlen differenciálódáshoz, részdiszciplínák megjelenéséhez vezetett. A kézikönyvben ezért többféle elméleti, módszertani megközelítést találunk. Kenesei (2006) a szófajok meghatározásánál a leíró nyelvészetre jellemző módszereket a generatív grammatikai felfogás releváns részleteivel egészíti ki. A szófaji kategóriák meghatározását a következő szempontok alapján végezhetjük: A szófajokat a nyitott és zárt osztályok terminusával lehet megadni, amennyiben az egy-egy szófajhoz tartozó elemek számossága (1) a megkülönböztető elv. További distinktív jegy a környezet (2), azaz a környezetek formai jegyei, ahol az alaktani viselkedés és a mondatbeli szerep egy egységként kezelendő. A pozicionális meghatározás (3) szükséges, de nem elégséges feltétele a szófaji kategóriák meghatározásának. A szótárból „kivetített” információk között szerepelnie kell a szótári elem vonzatának (4), amely alapján a szótárból felépíthető a mondat szerkezete. Ez utóbbi tulajdonság alapján a szavak két csoportba sorolhatók: vonzattal bíró, ill. vonzattal nem rendelkező szavak. Azokat a szótári elemeket, amelyeknek lehet vonzatuk, *régensnek* nevezzük. Régens lehet ige, főnév, melléknév, határozószó, névutó. Nem lehet vonzata pl. a számneveknek. „A „vonzatosság” tulajdonsága nemcsak azt követeli meg, hogy a régensek mellett meghatározott kategóriájú összetevők legyenek, hanem azt is, hogy ezeket az összetevőket régensük pontos szintaktikai-szemantikai feladatokkal, úgynevezett tematikus szerepekkel lássa el” (Kenesei 2006: 95). A tematikus szerepek lehetnek szemantikailag kötöttek, a kiosztott eset jelentésétől függően (a vonzat esete: inherens eset), vagy szabadok (a vonzat esete: szerkezeti eset). A szófaji kategóriák a vonzatosság és a tematikus szereposztás alapján a magyarban a következőképpen adhatók meg:

Főkategória [+vonzat]		Másodlagos kategória [-vonzat]
Lexikális [+thematikus]	Funkcionális [-thematikus]	mondathatározószó (állítmányi) határozószó számnév
főnév	névelő, tagadószó	
ige	mondatbevezető	
melléknév	segédige	
határozószó	kérdő „partikula”	

A mellékevek tehát rendelkeznek a [+vonzat], [+thematikus] jeggyel, azaz a főkategóriák, s azon belül a lexikális kategóriák közé tartoznak.

A mellékeveknek többféle vonzatuk is lehet: *büszke vmire, képes vmire, független vmitől, méltó vmre/vkihez, hasonló vmihez* stb., valamint *érdekes*, [hogy a betegség genetikus eredetű], *tehetséges* [a sakkjátékban].

3. 4. Strukturális magyar nyelvtan

A Strukturális magyar nyelvtan elméleti kerete a generatív nyelvelmélet egyik változata, az ún. univerzális grammatika. Az univerzális grammatika az emberi nyelv legáltalánosabb szabályszerűségeit fogalmazza meg. Az egyik ilyen általános szabályszerűség egy olyan mondattani szabályrendszer felállítása, amely meghatározza, hogy az adott nyelv elemeiből összeállítható sorozatok közül melyek funkcionálnak mondatokként, s melyek nem. Ezt az alapproblémát taglalja Komlósy igen részletesen a Régensék és vonzatok című fejezetben.

Alapfogalmak:

Általános felismerés az, hogy a mondatot alkotó elemek egy része megszabja, hogy milyen lehet a környezet. A szófajtság – a hagyományos morfológiai alapú kategóriákkal – szükséges, de nem elégséges feltétel. Azok az elemek, amelyek megszabják más elemek mondatbeli környezetét: **régensék**. Azok az egységek, amelyek előfordulását a régensék megkövetelik vagy lehetővé teszik: **vonzatok**. Ezeken kívül a mondatban viszonylag szabadon előfordulhatnak még egyéb mondatrészek is, a **szabad határozók**. A vonzatreációk megadása és jellemzése mindig is a szótár feladata (volt), a bővítmények szintaktikai és/vagy szemantikai tulajdonságai felsorolásával. A vonzat fogalmi meghatározásához 1. a relációs jelleget, 2. a szóhoz vagy szókapcsolathoz tartozást kell elsősorban figyelembe venni. „Komlósy (1992: 314) szerint az a legfontosabb tanulság, hogy „a vonzatok nem „vannak”, hanem „lesznek”: a szavaknak, szintagmáknak nem saját, állandó tulajdonságuk a vonzatok vagy szabad határozók körébe való tartozás, hanem olyan szerep, amit adott esetben megfelelő régens mellett egyes mondatokban el kell játszaniuk.” A bővítmény terminus gyűjtőnévként az alanyi, tárgyi és határozói funkciót betöltő egységeket jelenti, melyek szerkezetesek, vagyis maximális főkategóriák. A vonzatok (kötelező-fakultatív) és a szabad határozók elkülönítésére a már jól ismert vonzatpróbákkal jutunk el. A régensék szótári jellemzésénél a következőkről kell tudnunk számot adni:

1. állandó tulajdonságuk: vonzatzelfelvevő képességük
2. a régensek lexikai kategóriái (N, V, A, P)
3. megfelelő információt kell adniuk a fonológiai, szintaktikai és a szemantikai komponens számára

Definíció szerint „a régensek: azok a szótári tételek, amelyek meghatározott számú nyelvi egység jelenlétét követelik meg az őket befogadó mondatokban, s ezek mindegyikétől megkövetelik egy-egy grammatikai tulajdonság-együttes kielégítését is. A vonzat fogalmát így határozza meg: Egy-egy mondat keretén belül az abban előforduló valamely régens követelményeit kielégítő nyelvi egységet az adott régens vonzatának nevezzük” (Komlósy 1992: 323). A vonzat szó szinonimájaként az **argumentum** kifejezést 'argumentumot jelölő forma' értelemben használja. A régensek szemantikai reprezentációjához szükséges fogalom a szemantikai argumentum: azok a szereplők, amelyeknek jelenlétét a régens jelentése megkívánja (vagyis a megkívánt szereplőkre vonatkozatható jelentésreprezentációk). Megkülönböztetünk továbbá külső és belső szemantikai argumentumot. A régensek szintaktikai reprezentációjában rögzíteni kell vonzataik grammatikai tulajdonságait. Így a szemantikai reprezentációhoz meg kell adnunk egy vonzathelylistát, a lista üres helyeit párosítanunk kell a reprezentáció üres argumentumhelyeivel. A megfigyelt adatokból levont következtetések, általánosítások tematikus szerepekkel írhatók le. Összegzésképpen: a régens szótári reprezentációja meghatározza a mondat jelentését és formáját. „A mondat propozicionális részének a jelentésleírása úgy áll elő, hogy a régens jelentésleírásában (szemantikai reprezentációjában) szereplő üres argumentumhelyek mindegyikét kitöltjük a mondatban megtalálható megfelelő formájú nyelvi egységnek (azaz a mondattal jelölhető szituációk megfelelő szereplőjét megnevező vonzatnak) a jelentésleírásával” (Komlósy 1992:328).

A régensek szófajukat tekintve lehetnek különbözők. Bár vonzatstruktúrákkal leginkább az igék jellemezhetők, más szófajú szavak is felvesznek vonzatokat. Vonzatos melléknevek:

-be:	<i>szerelmes;</i>
-ben:	<i>ártatlan, biztos, gazdag, szegény;</i>
-ért:	<i>felelős;</i>
-hez:	<i>hű, hűtlen, gonosz, kegyetlen, kedves;</i>
-re:	<i>dühös, mérges, büszke, hiú, irigy, féltékeny; szomjas, méltó, méltatlan, merőleges;</i>
-re/inf.:	<i>alkalmas, alkalmatlan, jó, képes, képtelen;</i>
-ről:	<i>emlékezetes, ismert, híres;</i>
-től:	<i>idegen, ideges;</i>
-vel:	<i>elégedett, elégedetlen, szemtelen, goromba; párhuzamos, ellentétes, tele;</i>
-vel szemben:	<i>félénk, közönyös, óvatos;</i>
-vminél/mint vmi:	<i>az összes középfokú melléknév</i>

A jelzői funkciójú melléknevek strukturális sajátossága: jelzői funkciót a melléknév akkor tölt be, ha valamely főnévi vagy melléknévi fejjel alkotott szerkezetben

alárendelt közvetlen összetevőként (de nem vonzatként!) áll. Ez a hagyományos nyelvtanban használatos mondatrészeviszony nem önálló szintaktikai funkció, helyette a szabad módosító funkciót vezetjük be.

Az állítmányi funkcióban álló melléknevek olyan régensek, amelyek alanyi vonzatot követelnek maguknak. Bár az alany a névszói állítmány szemantikai argumentuma, szintaktikailag nem vonzata.

3.5. Új magyar nyelvtan

Az Új magyar nyelvtan leíró magyar nyelvtan, amely a korábbi leíró hagyományokat ötvözi a XX. század utolsó harmadának modern nyelvészeti irányzataival. Ez elsősorban a kötetben is jól nyomon követhetően a Chomsky-féle generatív nyelvelméletet jelenti.

„Kiefer (1998:201) alaktant tárgyaló fejezetében azt találjuk, hogy a főnév különböző alakjai az igék vonzatai alaptagjaként is megjelenhetnek. A **vonzatok** az igék **bővítményei**. [...] Egy igével többféle struktúra is képezhető. [...] Minden igének van tehát **vonzatkerete**, amely lényegében (a szabad határozók kivételével) megszabja annak a mondatnak a szerkezetét, amelyben az ige előfordul. Az ige és vonzata között fennálló viszonyt nevezzük esetviszonynak. Az esetviszonyt a magyar morfológiailag is jelöli, ezt az igék szótári jellemzésében vonzatkeretként szoktuk megadni (például *alkalmaz vkit vmire/vminek/vmiül/vmiként*).” Az igei vonzatkeret szinonimájaként az argumentumszerkezet fogalom áll. É. Kiss (1998) a mondatban tárgyalásakor az ige bármilyen alaki kategóriájú vonzata alatt az ige bővítmenyt vagy módosítóját érti.

A mellékneves kifejezés (ADJP) vizsgálata során É. Kiss (1998) külön tárgyalja a jelzői szerepű, s külön az állítmányi szerepű mellékneves kifejezéseket.

A jelzői szerephez: Az alaptaghoz NP és PP kategóriájú bővítmeny is járulhat; ez mindig megelőzi az alaptagot:

- (1) a. *a fiára büszke*
b. *az esőtől nedves*
c. *külföldi állampolgárok számára elérhetetlen*

A mellékneves kifejezés különféle határozói módosító elemeket is tartalmazhat:

- (2) a. *(a) nagyon büszke (apa)* – fokhatározó
b. *(egy) szerkezetileg egyszerű (megoldás)* – tekintethatározó
c. *(a) valószínűleg fertőzött hús* – értékelő határozó

A jelzői szerepű ADJP-ben a melléknév mögött felvett bővítmenyek belső topikalizációval kötelezően az egész melléknévi frázis élére kerülnek.

- (3) *(egy) a fiára nagyon büszke (apa)*
**(egy) nagyon a fiára büszke apa*

A predikatív ADJP-hez: A mellékneves kifejezés alaptagja ebben a szerepben összetett állítmányt alkot a létigével, melynek vonzatkeretébe így az alanyon kívül a melléknév saját vonzatai, valamint a létigétől engedélyezett idő- és helyhatározói vonzatok is beletartoznak.

(4) *János másnapra beteg lett a hőségtől.*

A vonzatok elhelyezkedése a VP-ben szokásos mintát követi: a megnevező vonzatok a V' mögött állnak, a módosító szerepű vonzatok megelőzik a V'-t, többnyire a VP-hez csatlakoznak.

- (5) a. Mari_i [_{VP} szép Évához képest_{-i}].
 b. Mari_i Évához képest_j [_{VP} szép _{-i} _{-j}].

4. Összegzés

Tanulmányomban azt vizsgáltam, hogy a valenciaelmélet, s annak alapvető fogalmi kerete hogyan, milyen módon van jelen a kurrens grammatikákban. Ezzel azt kívántam megmutatni, hogy a valenciaelmélet igen jelentős nyelvészeti elmélete a XX. századnak, hiszen problémafelvetését, terminológiai készletét szinte valamennyi modern nyelvészeti irányzat alkalmazza. A bevezetésben feltett kérdésekre a megvizsgált grammatikák alapján a következő eredményekre jutottam:

1. Mivel a valenciakutatás a kezdeti kutatási fázisban a szintaxis területén folyt, így magától értetődően következett be a valenciafogalom kiterjesztése a szintaktikai színtről a szemantikai szintre. A szintaxis reprezentációs szintjén a hagyományos valenciakutatás még csak addig jutott, hogy megadja a régens által megkövetelt valenciaértéket. A tematikus szerepek bevezetésével a szemantikai komponens további magyarázatot ad a valencia-jelenség kezelésére. Ezt legrészletesebben Komlósy tárgyalja a Strukturális magyar nyelvtan vonatkozó fejezetében.

A valenciajelenség a pragmatika szintjén a grammatikák közül csak a Magyar nyelvben fordul elő, a pragmatikáról szóló fejezetben. Ez nem meglepő, hiszen a Magyar grammatikában — hagyományos leíró jellegéből adódóan — nem szerepel pragmatika; a Strukturális magyar nyelvtan, az Új magyar nyelvtan és a Mondattan pedig tematikájuknak megfelelően a szintaxis szintjén tárgyalják a problémát.

2. A valenciakutatás nagyon hosszú ideig csak az igei szófajra vonatkozott. Magyarázatát maga az elmélet adja, amennyiben az igtét tekintette a mondat központi szerzőjének. A szófaji kiterjesztés aztán a főnévi, majd a melléknévi csoportot is bevonta a kutatásokba. (Érvként szolgálhat, ha végignézzük a valenciaszótárakat a szófaji megoszlást tekintve.) Ebben a tanulmányban a valenciaelmélet reprezentációján túl a melléknévi valenciát vizsgáltam. Megállapítható, hogy a tradicionális grammatikák példák felsorolásával jelzik a melléknévi valencia létét. A példák csoportosításának rendező elve a jelentés vagy a mondatbeli szerep. Az újabb (s általában a generatív nyelvelméletre támaszkodó) grammatikák a melléknévi csoport szerkezeti tulajdonságait is figyelembe veszik. Főbb eredményük annak bemutatása, hogy a melléknévi csoport struktúrája függ annak szintaktikai funkciójától (jelzői, állítmányi szerep).

Az ún. „jungvalenciánus” valenciaelmélet alkalmazása a magyar nyelvre, valamint a melléknévi valencia vizsgálata a további kutatás feladata lehet.

HIVATKOZÁSOK

- Ágel Vilmos 2000: *Valenztheorie*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Bußmann, Hadomud 1990: *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart, Kröner Verlag.
- É. Kiss Katalin 1998: Mondattan, in É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter szerk.: *Új magyar nyelvtan*, Budapest, Osiris, 17–187.
- Helbig, Gerhard 1992: *Probleme der Valenz- und Kasus-theorie*, Tübingen, Niemeyer (Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft 51).
- Jacobs, Joachim 1994: *Kontravalenz*, Trier, WVT (Fokus 12).
- Kenesei István 2006: Szófajok, in Kiefer Ferenc szerk.: *Magyar nyelv*, Budapest, Akadémiai, 80–110.
- Keszler Borbála 2000: A szintagmák, in Keszler Borbála szerk.: *Magyar grammatika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 349–67.
- Kiefer Ferenc 1998: Alaktan, in É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter szerk.: *Új magyar nyelvtan*, Budapest, Osiris, 187–293.
- Komlósy Aladár 1992: Régensek és vonzatok, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan I: Mondattan*, Budapest, Akadémiai, 299–529.
- M. Korchmáros Valéria 2002: *Mondattan*, Szeged, JATE Press.
- Kugler Nóra–Tolcsvai Nagy Gábor 2000: *Nyelvi fogalmak kisszótára*, Budapest, Korona.
- Lengyel Klára 2000: A melléknév, in Keszler Borbála szerk.: *Magyar grammatika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 142–52.

„WAHLVERWANDTSCHAFTEN” ODER DAS VORKOMMEN DER VALENZTHEORIE IN DEN UNGARISCHEN GRAMMATIKEN

ZSUZSANNA GAÁL

Im Artikel werden zunächst die wichtigsten Begriffe – wie Regenten, obligatorische / fakultative Ergänzungen bzw. freie Angaben – der Valenztheorie erörtert. Dieser Beitrag setzt sich zum Ziel, den folgenden zwei Grundtendenzen in der Entwicklung der Valenzforschung nachzugehen. Diese Tendenzen sind wie folgt: 1. die Ausweitung des Valenzbegriffs von der syntaktischen auf die semantische und schließlich auf die pragmatische Ebene, 2. die Ausweitung des Valenzbegriffs vom Verb auf andere Wortklassen. In einer empirischen Studie wird überprüft, wie die Ausweitung des Valenzbegriffs (1 und 2) in den ungarischen Grammatiken präsent ist.